

**Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi / Darüşşifa Journal Of Islamic
Medical History Research**

ISSN: 2822-4949

(Haziran / June 2023) 2/1

Yemen'de Bir Bulgar Hekim (1877-1878) / Dr. Hristo Stambolski

Dr. Hristo Stambolski, a Bulgarian Physician in Yemen (1877-1878)

YAVUZ SELİM SERT

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Öğrenci, Çorum, Türkiye

Hitit University, Faculty of Divinity, Student, Çorum, Turkey

sertyavuzselim56@gmail.com

orcid.org/0009-0007-9356-9392

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi /Received: 14 Şubat 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 1 Mayıs 2023

Yayın Tarihi/Published: 30 Haziran 2023

ATIF/ CITE AS

Sert, Yavuz Selim, "Yemen'de Bir Bulgar Hekim (1877-1878) / Dr. Hristo Stambolski"
Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, (Haziran/June 2023) 2/1

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Dr. Hristo Stambolski, Yemen'de Bir Bulgar Hekim (1877-1878) Çev: Hüseyin Mevsim, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020).

Abstract:

Hristo Stambolski, a physician of Bulgarian origin, studied medicine at the Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane and started teaching there after a successful studentship. He attracted the attention of the palace, especially with his success in the field of anatomy and his work *Miftâh-ı Teşrih*. In this way, he served as a palace physician. When the Ottoman-Russian War broke out in 1877-78, rumors emerged that Hristo Stambolski was a supporter of Russia due to political turmoil, and he was exiled to Yemen because of these rumors.

The work, which is the subject of our study, covers the Yemen period of Hristo Stambolski's memoir, which he wrote throughout his professional life. This part, which is in the fourth part of the second volume of the three-volume work, was translated into Turkish by Hüseyin Mevsim and published in 2020 at Yeditepe Yayınevi under the name of A Bulgarian Physician in Yemen (1877-1878). In the work, it is seen that Hristo describes in detail the events that developed from the beginning of the journey, the exile process and the aftermath. The work includes both the political structure of the period and the information of the places on the route from Istanbul to Yemen. The most important aspect for us is that it has opened a different door in terms of the history of medicine, with the details it gave about the diseases seen in both the military and the civilian population and their treatments.

Keywords: Hristo Stambolski, Bulgarian Physician, Physician Memoir, Yemeni Exile, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane.

Öz

Hristo Stambolski, Bulgar asıllı bir hekim olup, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de tıp eğitimi görmüş ve başarılı bir öğrencilikten sonra burada hocalık yapmaya başlamıştır. Özellikle anatomi alanındaki başarısı ve kaleme aldığı *Miftâh-ı Teşrih* adlı esriyle meşhur olarak sarayın da dikkatini çekmiştir. Bu yolla saray hekimliği görevinde bulunmuştur. 1877-78 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı çıkınca, siyasi karmaşalardan dolayı, Hristo Stambolski'nin Rus taraftarı olduğu yönünde dedikodular çıkmış ve bu söylentiler sebebiyle Yemen'e sürgün edilmiştir.

Çalışmamıza konu olan eser, Hristo Stambolski'nin meslek hayatı boyunca kaleme aldığı hatıratının, Yemen zamanını kapsamaktadır. Tamamı üç cilt olan eserin ikinci cildinin dördüncü bölümünde bulunan bu kısım, Yemen'de Bir Bulgar Hekim (1877-1878) adıyla, Hüseyin Mevsim tarafından Türkçeye çevrilerek Yeditepe Yayınevi'nde 2020 yılında basılmıştır. Eserde Hristo'nun yolculuğun başından itibaren, sürgün süreci ve sonrasında gelişen olayları ayrıntılı olarak anlattığı görülmektedir. Eser hem dönemin siyasi yapısına hem İstanbul'dan Yemen'e kadar geçen rotadaki yerlerin bilgisine yer vermektedir. Bizim için en önemli yönü ise gerek asker gerekse sivil halk içinde görülen hastalıklar ve tedavilerine dair verdiği ayrıntılarla, tıp tarihi açısından farklı bir kapı aralamış olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Hristo Stambolski, Bulgar Hekim, Hekim Hatıratı, Yemen Sürgünü, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane.

Yemen'de Bir Bulgar Hekim (1877-1878) / Dr. Hristo Stambolski

Osmanlı payitahtındaki Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de eğitim gören burada gösterdiği üstün başarıdan dolayı mezun olduğu okulun hocalığına atanan (1868-1877) Hristo Stambolski, ilginç hayat hikâyesi ile dikkati çekmektedir. Osmanlı tıp eğitimi tarihinde anatomi dersini Türkçe anlatan ilk ilim adamı olması, Türkçe ilk anatomi kitaplarından biri olan *Miftâh-ı Teşrih*'i kaleme alması, Türkçe tıp terminolojisinin oluşumunda kıymetli katkılarının olmasından dolayı önemli bir yere sahip olmuştur. Dönemin idaresince bu başarıları karşılıksız bırakılmamış ve ödüllendirilmiştir. Hristo Stambolski, hocalığı, kitap tercüme ve teliflerinin yanında saray hekimliği de yaparak sarayın iltifatına mazhar olmuştur.

Osmanlı-Rus savaşının 1877-1878 yıllarında patlak vermesi, Bulgar hekimin siyasi söylentilerin içine çekilmesine sebep olmuş, yakın arkadaşı olan Bulgar Ekzarhı Antim I adlı kişinin Rusya yandaşı olması, Hristo Stambolski'nin de bu suçla itham edilmesine yol açmıştır. Bu suçla Yemen'e sürülmüş ve burada San'a Merkez Hastanesi'nde çalışmıştır (1877-1878). Yemen'de görev yaptığı sırada Medine kurdu diye bilinen bir hastalığın askerler arasında yaygın olduğunu görmüş ve hastalıkla mücadele etmiştir. Daha sonra ülkesine dönerek ömrünün geri kalanını kendi ülkesinde geçirmiştir.

Önemli gelişmelerde ayak izi bulunan Dr. Hristo Stambolski'nin (Resim 1) yaşadığı dönem de karşılaştığı sorunlar ve hastalıkların tedavisinde izlediği yol, o dönemin bilimsel ve toplumsal yapısını yansıtmaları açısından büyük önem arz etmektedir.

Elimizdeki eser, Dr. Hristo Stambolski'nin yazmış olduğu hatıratının Yemen'le ilgili olan kısmını içermektedir. Yolculuk boyunca gittiği yerleri yalın ve anlaşılabilir şekilde anlatmaktadır.

Eserin en dikkat çekici yanı, San'a'daki hasta insanların dertlerine çare olmak isteyen Dr. Hristo Stambolski'nin başından geçen bazı tuhaf hastalıkları ve çözümlerine kısa kısa değinmesi ve ilginç yolları bize aktarmasıdır.

Resim 1-Dr. Hristo Stambolski

Hatıratın aslı üç cilt olup toplamda 1300 sayfadır. Tam adı *Kazanlıklı Dr. Hristo Tanev Stambolski'nin Otobiyografisi, Günlükleri ve Hatıraları*'dir. Eserini beş döneme ayırmıştır. Birinci cilt müellifin hayatının ilk iki dönemini yani çocukluğunu ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye kaydını yaptırdığı döneme kadar geçen zamanı kapsamaktadır. İkinci cilt de yine iki dönemi kapsamaktadır. Buradaki üçüncü bölüm Tıbbiyede aranan ve iltifat edilen önemli bir hekim olarak Stambolski'nin saygın hekim kimliğiyle yaptığı mesleki ve toplumsal faaliyetleri (1868-1877) içermektedir. Dördüncü bölüm ise sürgün cezası almasıyla birlikte Yemen yolculuğu macerasını, San'a'da geçirilen sürgün yıllarını ve 1879'da memleketine dönüşünü anlatmaktadır. Üçüncü cilt beşinci dönemi içermektedir. Şarkî Rumeli Vilayeti hakkındaki bilgilerin bulunduğu bu bölüm hem müellifin kendinden önceki dönemi hem de Bulgar Prensiği ve Bulgar Çarlığı zamanındaki siyasi, idari, toplumsal ve mesleki faaliyetlerini kapsamaktadır. (Sayfa 13)

Çalışmamıza konu olan dönem müellifin Yemen sürgününde olduğu iki yıllık zaman dilimi içerisinde gösterdiği faaliyetlerin olduğu dönemdir. Elimizdeki kitap önce müellif ve hatıratının tamamına dair bilgiler vermektedir (sayfa 9-30). Geri kalanı ise üç ana bölümden oluşur. Bunlar Yemen Yolculuğu, San'a'da ve Sürgünden Dönüş bölümleridir.

Yolculuğu anlattığı bölümü hemen her yerde ayrıntılı olarak ele almıştır. Ama en ilginç olan ifadeleri yolculuğun başındaki ruh halini yansıtan ifadelerdir: *"İşte böyle, ruhen yıkılmış ve dağılmış vaziyette vapur kaptanlarından birinin isteği üzerine yarbay rütbeli bir Türk zaptiyenin nezaretinde yerimden kalktım."* Buradan itibaren, silahını teslim etmesi, kamarasının hazırlanması ve diğer hazırlıkları anlatmaktadır. Yine siyasi durumlarla ilgili endişelerini ve Osmanlı-Rus Savaşına dair korkularını ifade etmektedir. Ama genel olarak, hekim olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, gemide itibarlı olduğu ve birçok alanda hareket serbestliği tanındığı görülmektedir. Hem

kaptanlarla hem de diğer yolcularla ilişkileri olumludur. Çanakkale Boğazını geçişi ve Ege Denizinde ilerleyiş anlatılmakta, bu arada yolculuk sırasında hastalarla ilgilendiği ve hekimlik yaptığı görülmektedir. Bir kadının ölümü ve yanında bulunan 5-6 yaşlarındaki kızının hüznünü anlattığı bölüm, Hüzünlü Bir Sahne başlığıyla verilmiş ve müellif ölüyü muayene ederek hem ölüm sebebi hem de fiziki bulgulara dair ayrıntılar vermiştir (sayfa 49).

Cidde Limanı'na yanaştıklarında kıyıda daha içerde demirlediklerinden bahsetmekte ve buna iki sebep sunmakla yerlilerin bu mesafeden hoşlanmadıklarını anlatmaktadır. Bunlardan biri, uzaklığın, yerlilerin denizde ve karada yaptıkları soygunlara engel olmasıdır. Diğer sebep ise yine yerlilerin gerek Cidde'de gerekse diğer kutsal mekânlarda diğer din mensuplarını görmek istememeleridir. Buna göre uzakta demirlemenin temel sebebi, gemiyi ve yolcuları korumak olduğu anlaşılmaktadır (sayfa 55). Cidde'de birkaç gün kalmışlar ve bu sürede hacı adaylarının ne kadar sefil durumda olduğuna şahitlik etmişlerdir. Hijyen eksikliği, kötü koku ve bakımsızlık aşırı sıcaklıkla birlikte sağlığı tehdit etmektedir. Her yerden gelen hacı adaylarının buradaki kötü şartlardan dolayı verem ve tifüs gibi hastalıkları dünyanın diğer bölgelerine taşıdıklarını ifade etmektedir (sayfa 60).

Cidde'ye dair bir başka ilginç anlatım da Cidde Hapishanesiyle ilgilidir. Müellif burayı özellikle görmek istiyor. Çünkü burada Bulgar asıllı sürgünlerin tutulduğu yönünde duyumları vardır. Basit bir duvarla çevrili hapishanenin yerde ve çatısında basit hasır paçavralarından bir şey yoktur. Burada yine hekim olduğunun duyulması üzerine hemen bazı hastaları muayene etmesi gerekmiştir (sayfa 62-63). Yolculuk boyunca Cidde, Hudeybe, Merova, Bacil, Menaha gibi yerleşim yerleri ve burada duraklamalarına dair hatıraları aktarır. Uzun çöl yolculuğundan bahseder. Bu arada Bacil yolu üzerinde bulunan Kütahya Köyü'nden bahseder. Köyün adı dışında esasen ilginç sıra dışı bir bilgi yoktur. Basit bir köy. Ama adı itibarıyla ilginçimizi çekmeye yetmiştir. Bir başka önemli ayrıntı, her durakta Türkçe konuşan birisiyle karşılaşmış olmalarıdır.

San'a'ya ulaşması ve burada kimlerle karşılaştığına dair bilgiler bulunmaktadır. Burada kendisini ayakta karşılayan San'a Valisi Mustafa Asım Paşa ile diyalogları, değişmeyen dünya düzenini, siyasetin değişmeyen karakterini göstermesi açısından ilgi çekici. Müellif 9-10 yıllık eksiksiz hizmetinden sonra takınılan adaletsiz tutum ve sürgün süreciyle ilgili şikâyetle bulununca, Vali onun sözünü keserek: "İstanbul'da doğruyu söyleyen, hızını Yemen'de alır." diyerek genel durumu veciz bir şekilde özetlemiştir (sayfa 92-93). Bu söz sadece müellifin durumunu değil esasen Vali'nin kendi durumunu da ifade etmektedir.

Müellif burada başka sürgün hekimlerle ve seyyahlarla da karşılaşır. Bulgar asıllı Dr. Zahariy Draganov ve Dr. Vasil Markov kendisine ev sahipliği yapan bir hekimlerdir (sayfa 99). Bir başka ilginç karşılaşma da Renzo Manzoni'dir. Seyyah ve coğrafyacı olarak takdim edilen İtalyan asıllı Manzoni hakkında, eseri çeviren Hüseyin Mevsim önemli bilgiler vermektedir.

Müellif Arabistan'ın tarihi, taksimatı, Türklerin Arabistan hâkimiyeti ve İngiliz etkisinden bahsettikten sonra burada yaşanan dinler, bilimsel çalışmalar, toplumsal olaylara da değinmektedir. Burada Yemen'de ortaya çıkan Medine kurdu salgınına değinir. Bununla ilgili geniş bilgiler verir. Müellife göre cilt altında uzun kurtların oluşmasıyla ortaya çıkan bu hastalık, ilk kez Medine'de görülmesinden dolayı bu adla anılmıştır. Hastalık hem Türk garnizonunda

askerler arasında hem de diğer Yemen kasabalarında halk arasında yaygındır. Senegal ve Gine 'de de görüldüğü ifade edilen bu hastalığın geniş bir coğrafyada görüldüğü anlaşılmaktadır. Hastalığın menşei, seyri, korunma yolları ve tedavisine dair ayrıntılı bilgi verilmektedir (sayfa 122-128). Bu bilgiler tıp tarihi açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Sürgün dönüşünü kaleme aldığı üçüncü bölüm (sayfa 133-140), en kısa bölümdür. Bir önceki bölümde başlayan serüven bu bölümde devam etmektedir. Vali Mustafa Asım Paşa hem onun adaletsizce bu sürgüne gönderilmesi hem de burada salgının durdurulmasında gösterdiği yararlılıkları göz önüne alarak onun firar etmesini, kendisinin bunu görmezden geleceğini söyleyerek bu kaçışın zeminini hazırlamıştır. "Sizi serbest bırakacağım. Ama eğer bir zabita sizi sorar veya yakalarsa firar ettiğinizi söyleyeceğim." diyerek ona desteğini bildirmiştir. Müellif bu firar için yeterli gücü ve parası olmadığını söylemesi üzerine de şu sözleri söyleyerek desteğinin sınırlarının genişliğini göstermiştir.

Kolayını bulacağız, yeter ki Allah sağlık versin. Hekim Bey dinleyiniz! Buraya gelişinizden beri iki kez akut romatizmadan hastalandım ve son nefesimi vermek üzereyken Hızır gibi yetiştiniz, beni tedavi ettiniz. Zira kaynım Hüseyin Bey'e ve zevcem olan kız kardeşine yardım ettiniz. Hastanede hiç karşılık beklemeden yüzlerce ameliyat ettiniz. Hep bulaşıcı hastalıklarla haşır neşir oldunuz, kendinizi tehlikeye attınız. Şahsıma, zevceme ve devletime yaptığınız hizmetler karşılığında size, benim de memnun olacağım bir iyilik yapmayı düşündüm. Umut ederim ki sizi de mutlu edecek. Yeter ki teklifimi kabul edin, ustaca ve cesurca hareket ederek onu hayata geçirin. En önemlisi de bunu derin ve sıkı bir sır olarak tutun. Aksi halde beni ele verirsiniz ikimizin de kellesi uçar. Ben sizi serbest bırakacağım ve en emniyetli yoldan göndereceğim, böylece sizi sınır dışına çıkaracağız. Siz de oradan bağımsız Bulgaristan sınırları içinde bulunan memleketiniz Kızanlık'a dönebilirsiniz.

Kitabın sonuna iki tane Ekler Bölümü eklenmiştir. Ekler 1 bölümüne Dr. Hristo Stambolski'nin İstanbul'daki öğrencilik, hocalık ve hekimlik uygulamalarından bazı örneklerle yer verilmiştir. Burada daha çok kadavralara dair ilginç olaylar bulunmaktadır. Mevzuata aykırı olarak kadın kadavrası elde edilmesi, canlanan kadavra olayı gibi anekdotlar verilmiştir. Bir kısmı uzun uzun anlatılmış, bazıları da kısa ve sade olarak ele alınmıştır.

Ekler 2 bölümünde ise çeşitli fotoğraflar yer almaktadır. Tıbbiyedeki kendi fotoğrafları, Yemen'deki sürece dair fotoğraflar ve Medine kurdu resimleri bulunmaktadır.

Hatırat, bu dönemde yazılan diğer Bulgar hekim hatıratları gibi, Tıbbiye Mektebinin yapısı, tarihi ve işleyişine dair verdiği bilgiler açısından birinci derecede kaynak niteliği taşımaktadır. Bunun yanında, bu kurumda görev alan Bulgar hekimlerin Osmanlı -Rus ilişkileri ve çatışmalarla ilgili düşüncelerini, Osmanlı devletinde görev alan bir hekim olarak Bulgaristan bağımsızlığıyla ilgili söylemlerini ilk ağızdan anlatmaktadır. Osmanlı devletinin uzak eyaletlerinin sağlık yönünden durumuna da ışık tutmaktadır. Bu yönleriyle hem siyasi tarih hem de tıp tarihi açısından kaynak özelliği taşımaktadır.